

JESKYNĚ RACÁK NA MUŽSKÉM

Petr Jenč - Vladimír Peša

Systematický průzkum širší oblasti tabulové hory Mužský u Mnichova Hradiště v jihozápadní části CHKO Český ráj (též Příhrazská vrchovina) přinesl v posledních 13 letech mnoho cenných poznatků o využívání zdejší pískovcové krajiny člověkem od nejstarších dob až po současnost (např. JENČ v tisku). Jednou z lokalit historického období je geomorfologicky zajímavá jeskyně Racák (PR Příhrazské skály, k. ú. Mužský). Představuje zároveň jeden z nejstarších trampsckých kempů Českého ráje, jehož název „RACÁK“ je plošně vysekán v levé části vstupního portálu jeskyně. Trampscké zařízení jeskyně na jaře 1994 z části vyhořelo a lokalita přestala být k táboření dále využívána. V rámci speleoarcheologických aktivit Okresního muzea v Mladé Boleslav (P. Jenč, V. Peša) jsme v červnu a srpnu 1995 provedli v místě malý zjišťovací výzkum, a to položením sondy uvnitř jeskyně a vyčištěním dvou přirozených skalních kapes v přední části lokality (jedna mimo prostor jeskyně) (JENČ – PEŠA 1998).

POPIS LOKALITY

Víceprostorová horizontální jeskyně leží v levém strém svahu Babí rokle, 1300 m východně od středu obce Mužský a její portál se otvírá asi 30 m nad dnem rokle v nadmořské výšce cca 350 m. Ze vstupního výklenku (A) s maximální výškou 2,8 m pod okapem se malým, 160 cm širokým a přibližně metr vysokým otvorem, dostáváme do největší vnitřní prostory jeskyně (B) nepravidelného půdorysu o rozměrech 7 x 2–4 m. Její dno na 2/3 plochy pokrývají písčité sedimenty a výška stropu dosahuje více než 2 m. V jihovýchodním rohu je průlez do 5 – 6 m dlouhé, velmi nízké a směrem dozadu se zužující prostory s písčitou výplní (D). V protilehlé části přechází hlavní síňka do zanesené úzké pukliny (E), komunikující s povrchem otvorem ve svahu několik metrů SZ od vstupního výklenku (F). Vrátime-li se do hlavní síňky, proti vchodu se v severní stěně otvírá nízká dutina typu „pece“ (C). V severozápadní stěně vstupního výklenku se nachází rozměrná skalní kapsa (G), další přirozené kapsy jsou ve skalní stěně již mimo prostor jeskyně. Celá jeskyně je suchá a dobře chráněná před větrem.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM

Vzhledem k sedimentačním poměrům a k přítomnosti ohořelých trampsckých dřevěných konstrukcí jsme sondu (2/95) o rozměrech 115 x 80 cm položili v nezastavené části hlavní síňky B při stěně proti vstupnímu otvoru. Sonda dosáhla nej-

větší hloubky 60 cm a odkryla členité skalní dno, plynule přecházející do skloněných stěn. Zjištěná stratigrafie je následující:

Vrstva 1 – povrchový šedý nezpevněný písek, hl. 0–10 cm, obsahoval několik minerálů z druhé poloviny 20. století.

Vrstva 2 – upěchovaná organická vystýlka (sláma s kůrou, jehličím a větvíčkami) s minimální příměsí písku, hl. 10–22 cm, se 4 zlomky keramiky v JZ části sondy.

Vrstva 3 – žlutý písek z rozpadlých pískovcových kamenů, s vklíněnou vrstvičkou hnědého písku, která v JZ části sondy přecházela ve vrstvu 4.

Vrstva 4 – organický materiál (obdobný vrstvě 2) s hnědým pískem, nalezeny 2 keramické zlomky, zvěřecí obratel a dřevěný kolík.

Vrstva 5 – tmavě hnědý písek v hl. 25–40 cm, ve kterém nalezeny 2 zlomky keramiky, zvěřecí zub a shluk uhlíků. Žárem zdeformovaný zlomek subrecentního skla, nalezený těsně při skalní stěně, se do této hloubky dostal jako intruze díky méně zpevněným sedimentům při kontaktu písku a skály.

Vrstva 6 – černá písčitá poloha bez nálezů.

Vrstva 7 – organický materiál se světle hnědým pískem, hl. 40–49 cm, s nálezem zvěřecího obratle a kostí.

Vrstva 8 – hnědý písek v hl. 49–53 cm, ve kterém nalezen vidlicovitý dřevěný předmět a na přechodu do vrstvy 9 zvěřecí kost.

Vrstva 9 – hutný černý hlinitý písek vyplňující prohlubeň dna, v níž bylo 6 Zubů a 33 valounků křemene o průměru 7–14 mm.

Při jižním profilu je ve skalním dně nápadně pravidelný žlábkovitý útvar o šířce 10 cm, u něhož nelze vyloučit antropogenní původ. Povrch podložní skály je však zvětralý a neumožňuje dochování případných stop po tesání.

Experimentálně jsme vyčistili také skalní kapsu H (1/95) v sousedství jeskynního portálu, ale žádné starší sedimenty nebyly zjištěny. Výplň o mocnosti do 55 cm pod okapem svědčí o využití kapsy k ukládání trampsckého odpadu, podobně jako v případě kapsy G ve vstupním výklenku, která sloužila jako smetiště až do vyhoření kempu v r. 1994. Nález keramického fragmentu z období staršího novověku na povrchu kapsy H pravděpodobně představuje sekundární intruzi.

HISTORIE OSÍDLENÍ

Nejstarší doklady přítomnosti člověka v jeskyni klademe podle nalezené keramiky do pokročilého vrcholného středověku (nejspíše 15. století) a staršího novověku (16. – 17./18. století). Soubor tvoří 7 drobných zlomků z nádob. Novověké mají na vnitřní straně zbytky žluté glazury, středověký tenkostenný zlomek červenavého výpalu s vystupujícím ostřírem je nepolévaný. Novověkou keramiku spojujeme s vrstvou 5, která přechází v jihozápadní části sondy ve zvýšené skalní dno. Na něm pravděpodobně některé keramické zlomky volně ležely a postupně se během zaplňování jeskyně sedimenty dostaly do mladších vrstev 4 a 2. Se starší eta-

pou osídlení jeskyně souvisí kromě středověkého zlomku (intruze ve vrstvě 5) 16 fragmentů zvířecích kostí, jejichž velikost nepřesahuje 4 cm a nenesou známky přepálení v ohni. S výjimkou druhého krčního obratle (axis) ovce domácí z vrstvy 4 pochází zbývajících 9 určitelných kostí (určil Lubomír Peške) ze samce jelena přinejmenším 10 let starého (1 os centrotarsale sin., 1 os carpi ulnare, 1 grandle a 5 premolárů). Pozůstatky jelena s velkou pravděpodobností pocházejí z jednoho zvířete, ale byly rozptýleny ve vrstvách 5–9. Vzhledem k členitému dnu s mnoha výstupky je nejpravděpodobnější vysvětlení, že kosti delší čas volně ležely v různých částech nevelkého prostoru hlavní síňky a postupně se v důsledku pozdějších lidských aktivit mísily s narůstajícími sedimenty. V oblasti jelen evropský přinejmenším od 18. století nežije (pro malý rozsah lesních porostů?) a nalezené pozůstatky by tak dataci i umístěním převážně v nejstarších vrstvách mohly souviset se středověkým horizontem. Datace dvou dřevěných nálezů z borového dřeva – kolíku (vrstva 3-5) a vidlicovitého předmětu (vrstva 8) – zůstává vzhledem ke složitému vývoji sedimentů nejasná. Kolík vzhledem ke svým rozměrům bude odpovídat stáří nalezové vrstvy a tedy pravděpodobně staršímu trampskejmu využívání jeskyně. Nálezy jsou uloženy v Muzeu Mladoboleslavsku v Mladé Boleslavě pod přírůstkovým číslem 105/96.

Jeskyně Racák byla podle trampskejší ústní tradice jedním z nejstarších trampskejších kempů v oblasti a jeho vznik bývá kladen již do 20. – 30. let 20. století. S tímto obdobím by mohla případně souviset spodní vrstva 4 s organickou vystýlkou v jeskyni a rozbitá láhev (patrně od piva) ze skalní kapsy H, pokud ovšem nepocházejí až z válečného období. Vyrovnání a změkčení povrchu organickou vystýlkou dokládá cílené a dlouhodobější využívání jeskyně.

Zatímco počátky trampingu nejsou zcela jasné, důležitosti nabyl Racák na sklonku druhé světové války. Od února do 27. března 1945 se ve skalních dutinách v oblasti Mužského ukrývalo minimálně 113 uprchlíků ze zajateckých transportů, většinou sovětských vojáků (nevýrazně byli zastoupeni Angličané a slovenští partyzáni). Zajatci se na svobodu dostali ojedinělými riskantními útěky během nočních zastávek transportů, např. během odpočinku ve stodolách v Bosni či v hospodářských prostorách valečovského dvora, nebo také s pomocí členů odboje, kteří jednou na vlakové zastávce v Březině nad Jizerou uvolnili dveře vagónů stojícího vlaku. Ve skalách mohli přežít jen díky pomocí obyvatel sousedních sedmi obcí, kteří je zásobovali potravinami, ošacením, obuví, léky a cigaretami. Na základě publikovaných výpovědí pamětníků (ovšem bez přesných lokalizací), dobových skalních rytin a zejména díky panu Vladimíru Pánkovi z Mnichova Hradiště se P. Jenčovi podařilo některé válečné úkryty v terénu ověřit při společné terénní exkurzi 13. 8. 1998. Jedním z nich byla i jeskyně Racák v Babí rokli, kde 23. března 1945 gestapo zatklo 13 uprchlých sovětských zajatců a 3 místní obyvatele včetně velitele zdejších partyzáňů Karla Kohouta (krycí jméno Alexej Korsakov). Alois Havel z Bakova nad Jizerou ve svém rukopisu o historii odboje v oblasti Mužského uvádí: „*Toho dne si totiž Kohout společně s Bořivojem Kopalem ze Zápuďova a Josefem Havlasem z Mužského, ač byli Mikešovými ze Zápuďova varováni, že tu zas rádi gestapo, vyšli – snad plni nedokavosti z toho, jak se Kohout dohodne s Volkem¹ – do lesa mezi zajatce. Nebyli dost opatrní ani oni (zajatci), ani partyzáni; říká se, že se dokonce slunili kdesi na skále* (pozn. P. J.: podle V. Pánka se slu-

nili na skále nad Babí rokli u pole – dnes sad). *Dopadlo to špatně. Němci je obklopili, stríleli ze všech stran. Do jejich rukou se dostalo 13 sovětských zajatců a jmenovaní 3 Češi.*“ Podle současníka události partyzána Josefa Pánka st. z Branžeže „*následkem udání některých našich lidí prohledávalo gestapo lesy a sebral 13 ruských zajatců a 3 Čechy, mezi nimi K. Kohouta. Na cestě z lesa, na silnici na okraji obce Branžež, se Kohout pokusil o útěk. Asi 120 kroků od silnice směrem k Nové Vsi byl gestapem postřelen*“, na následky zranění pak při převozu do nemocnice zemřel. Zmíněných 13 Sovětů pravděpodobně nepobývalo jen v Racáku, pro tolik lidí by tam již bylo velmi těsně. Využívána byla i blízká Horní Kohoutova jeskyně² (ANONYM 1965; HAVEL; PÁNEK; PONIZOVSKIJ – SYRUČEK – RAKOWSKI 1975).

Trampskejší využívání Racáku ve druhé polovině 20. století po sobě zanechalo několik mincí z 60. - 80. let a dokonce kuvajtskou minci z r. 1976. Hlavní prostora byla doplněna dřevěnými konstrukcemi, takže vpravo od vchodu vznikla zvýšená dřevěná podlaha z kulatin sloužící jako ložní prostor a podél severní stěny byla umístěna lavice se stolem. Nízká dutina C sloužila bez dalších úprav rovněž na spaní. V ústí stoupající pukliny E stála litinová kamna, z nichž byl kouř odváden plechovou rourou zasazenou v puklině. Ve stropě nad kamny se nachází recentní reliéf lidské lebky z profilu, nasazené na krk. V první polovině 90. let byl kemp vybaven obvyklým stálým inventárem, v němž nechyběl např. kanistr ani trampskejší deník (tzv. kempovka). Svh před vchodem je dosypán do úzké plošiny a zpevněn tarasem z klád, skalní kapsy G a H sloužily k deponování odpadu (konzervy, plastiková láhev, plechovka od Solvexu aj.). Průzkum kapsy H odkryl kromě zkorozených potravinových konzerv zlomky sklenice (podle etikety od guláše) ze 70.-80. let, pět zlomků pivní láhve (asi 60. léta) a střepy skleněné láhve pravděpodobně od piva, hlásící se do období první republiky nebo druhé světové války. V hloubce 40-50 cm pod okapem kapsy H jsme v jeho délce zjistili koncentraci uhlí, která patrně nasvědčuje dřívější existenci přepážky, uzavírající odpadní prostor výklenku. V r. 1994 kdosi kemp v jeskyni zapálil, a v týž moment zmizel i trampskejší deník. Ze žhářství byl podezíráván několikanásobně trestaný recidivista a přítel trampů p. Petrásek, přezdívaný Děda, se kterým je spojována i řada dalších požárů trampskejších kempů v oblasti minimálně od sklonku 80. do závěru 90. let 20. století. Ve stejný jarní den, kdy byly podpáleny dřevěné části kempu Racák, shořela v zadní odbočce Babí rokli dřevěná stavba trampskejší osady Studená strž a nepochybně rukou téhož pachatele vyhořel i trampskejší kemp Davidova jeskyně u studánky Hrdinky (stěny a strop této malé jeskyně byly žárem bohužel značně poškozeny). „Děda“ Petrásek – sociopatická osobnost, jež dominantně formovala trampskejší život v Příhrazských skalách koncem minulého století – zemřel údajně násilnou smrtí ve zdejších skalách v roce 2003 (neověřená informace).

KOHOUTOVY JESKYNĚ, JESKYNĚ POD RACÁKEM A TRAMPSKÁ

40 a 55 m jihovýchodně od Racáku se v témže svahu, zhruba ve stejné výškové úrovni, nacházejí dvě výraznější skalní dutiny – Dolní a Horní Kohoutova jeskyně. Rozlišovací přívlastky jsou pracovními názvy, historickou Kohoutovou jeskyní je pouze horní jeskyně (blíže k Racáku), která představuje 8 m široký a 4 m hluboký výklenek; při patě skály je umístěn dobový rytý nápis „KOHOUTOVA JESKYNĚ“

1945". V r. 1994 zde Petr Jenč nalezl drobnější fragment nádoby s bílou glazurou (uloženo v M Mladá Boleslav pod přír. č. 111/96); nález může souviset s výše popsanými událostmi v první čtvrtině roku 1945 (JENČ 1997; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005, 82).

O 16 m níže položená **Dolní Kohoutova jeskyně** je 7 m dlouhá a 5 m hluboká horizontální dutina, jejíž výška stropu neumožňuje vzpřímený pohyb člověka. Do svahu je otevřena dvěma nízkými vchody, mezi nimiž je do skalní stěny vyryt letopočet „1697 IB“. Letopočet nevylučuje souvislost s aktivitami v sousedním Racáku v období staršího novověku (JENČ 1998, 118).

Téměř na dně rokle, přímo pod Racákem, se pod převislou skalní stěnou nachází vstup do dutiny, pracovně pojmenované jako **Jeskyně pod Racákem**. Vchod eliptického tvaru je 1 m vysoký, 160 cm široký a dále pokračuje do prostory 4 m dlouhé, ve střední části nejvýše 190 cm široké. Ve vchodové části se na stěnách nachází množství recentních rytin, jejichž autory mohli být zmínění uprchlí zajatci. Jde o různé rýhy, mřížkovité obrazce, čtvrcený kruh, rytí větvíčkový ornament apod. Zvláště zajímavá je rytipa sovětské hvězdy s nápisem „CCCP“ ve stropní klenbě v zadní části prostory. Východním směrem jeskyně dále pokračuje plazivkovým tunelem 4,7 m dlouhým s průměrnou výškou 0,5 m, jehož průlez je pouze 28 cm vysoký. Tato zadní polovina jeskyně je bez rytin. Lokalitu objevil v prosinci 2002 P. Jenč (MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005, 82).

Na protější straně Babí rokle (naproti Racáku, těsně před záhybem do tzv. Studené strže) se nachází výklenkové abri o délce necelých 20 m, nazvané **Trampska jeskyně**. Větší část dutiny je téměř bez sedimentů. V roce 1995 nalezli brnění trampové v pravé části výklenku, přímo v trampskeém ohništi, fragment keramické nádoby z pokročilého vrcholného středověku nebo staršího novověku (uložen v M Mladá Boleslav pod přír. č. 45/96) (JENČ 1998, 119). Další povrchový nález z prosince 2002 (Petr Jenč, Vojtěch Novák) představuje drobný vrcholně středověký zlomek s hrubým vystupujícím ostřívem, který by mohl souviset se starším obdobím vrcholného středověku. Nejbližší lokalitu ze 13. a 14. století je necelých 400 m vzdálené opevnění Hynšta, které autoři hypoteticky spojují s refugiem cisterciáckého kláštera v Hradišti nad Jizerou (JENČ – NECHVÍLE – PEŠA v tisku).

¹ major „Volk“ (vlastním jménem Viktor Sergejevič Chranovskij) byl velitelem osmičlenného parašutistického zpravodajského oddílu, jehož působení bylo určeno štábem 1. ukrajinského frontu maršála Koněva. Voikova skupina se usidlila v oblasti Mužského 20. března 1945 a jejím úkolem bylo provádět v okruhu 50 km výzvědnou a zpravodajskou činnost pro chystanou ofenzívu. Činnosti oddílu byly po celou dobu (tj. do konce války) nápomocný některé členové místní partyzánské skupiny „Střed“ – zejména Josef Janeček ze Zásadky-Bunclavi, Josef Mikeš ze Západova, Pánkovi z Branžeže ad.

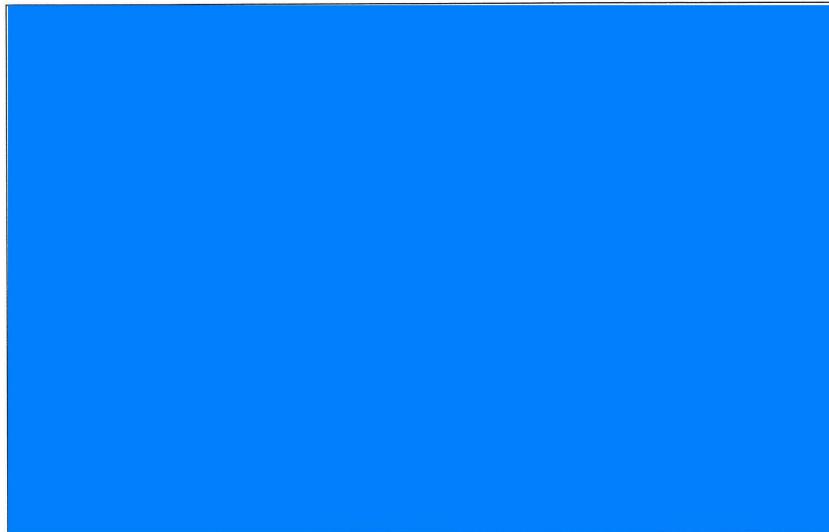
² V Příhrazských skalách se uprchlí zajatci skrývali ještě minimálně v těchto lokalitách: jeskyně Jižní Lízovka, Orlí hnizdo a abri Velký Mamuňák v rokli Obora, jeskyně Maštale ve Vlčím dole, jeskyně na Chodově, využívány byly patrně i tesané prostory hradu Drábské světničky a skalní dutiny nedaleko studánky U Hrdinky (JENČ v tisku; MATOUŠEK – JENČ – PEŠA 2005, 69–70, 77–78, 85).

LITERATURA A PRAMENY

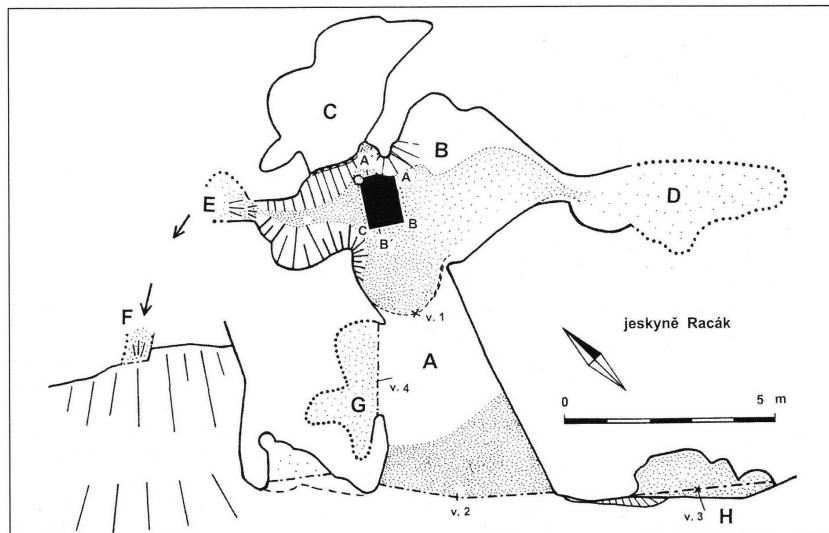
- ANONYM (1965): Volk zasahuje. Bakovsko, roč. VII, č. 5 - 6, 1 - 11. Bakov nad Jizerou.
JENČ P. (1997): Mužský, okr. Mladá Boleslav (č. 785, 787). Výzkumy v Čechách 1993-5, 154. Praha.
JENČ P. (1998): Mužský, okr. Mladá Boleslav (č. 489, 490, 493). Výzkumy v Čechách 1996-7, 118, 119. Praha.
JENČ P. (v tisku): Soupis speleoarcheologických lokalit Českého ráje – terénní průzkum a evidence nálezů v letech 1992 – 2003, 1. část. In: JENČ P. – ŠOLTYSOVÁ L. (eds.): Pískovcový fenomén Českého ráje. Turnov.
JENČ P. – NECHVÍLE M. – PEŠA V. (v tisku): Vrcholně středověké hrady v oblasti Příhrazské vrchoviny. In: JENČ P. – ŠOLTYSOVÁ L. (eds.): Pískovcový fenomén Českého ráje. Turnov.
JENČ P. – PEŠA V. (1998): Mužský, okr. Mladá Boleslav (č. 492). Výzkumy v Čechách 1996-7, 119. Praha.
HAVEL A. (rok neuveden, po r. 1962): Prosté hrdinští (strojopis).
MATOUŠEK V. – JENČ P. – PEŠA V. (2005): Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy. Praha.
PÁNEK J. st. (rok neuveden): Činnost v odboji od roku 1940, strojopis, 2 str.
PONIZOVSKIJ V. – SYRUČEK M. – RAKOWSKI J. (1975): Po stopách skupiny „majora Volka“, 5.-7. díl. Mladá fronta – 52 výkendů, č. 16 – 18.

SUMMARY

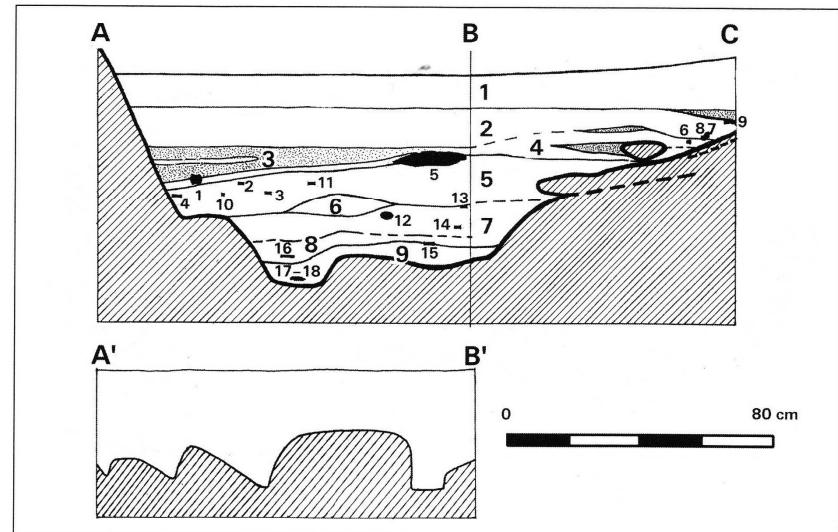
Racák is a multispatial cave on the steep slope of Babí Gully. Its archaeology was explored in 1995 by P. Jenč and V. Peša. The oldest records of human presence date from the early modern period (16th-17th/18th century) and the late peak of the Middle Ages (most probably the 15th century). From mid-February to 27 March 1945, at least 113 escapees from a prisoner of war transport, mostly Soviet soldiers, hid in caves in the Mužský area. On 23 March 1945 the Gestapo seized 13 escaped prisoners of war and three local residents including the commander of the local partisans, Karel Kohout (cover name Alexej Korsakov). The events at the end of the Second World War are commemorated by an engraved inscription "KOHOUTOVA JESKYNĚ 1945" ("KOHOUT'S CAVE 1945") at the rock base of the neighbouring sandstone cavity, and by rock engravings from around the same time in the cave below Racák (a five-pointed star with a sickle and a hammer and writing "CCCP"). Between the entrances to another cave, given the working name of Dolní Kohoutová jeskyně (Lower Kohout's Cave), an engraving from the end of the 17th century ("1697 IB") is preserved.

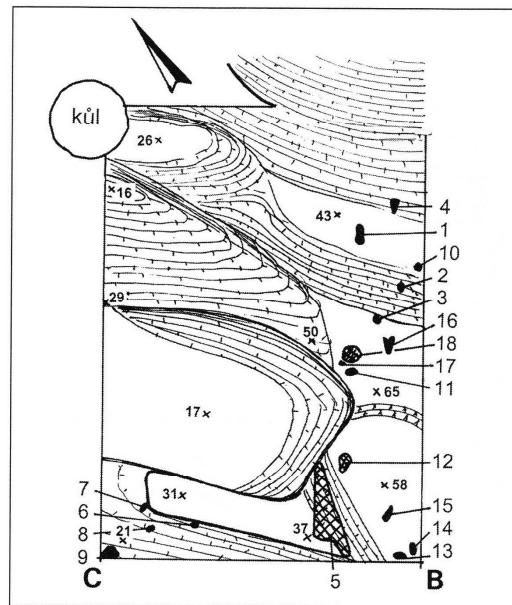
Obr. 1. Oblast Mužský-východ s vyznačenou polohou jeskyně Racák (kroužek pod kótou 368). Kreslil M. Reichard

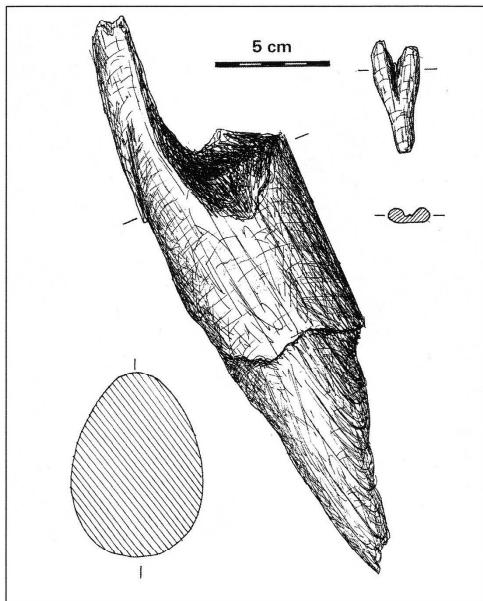
Obr. 2. Jeskyně Racák. Zaměřili Ouhrabka - Dolenská - Koberová 1994,
upravili P. Jenč - V. Peša 1995

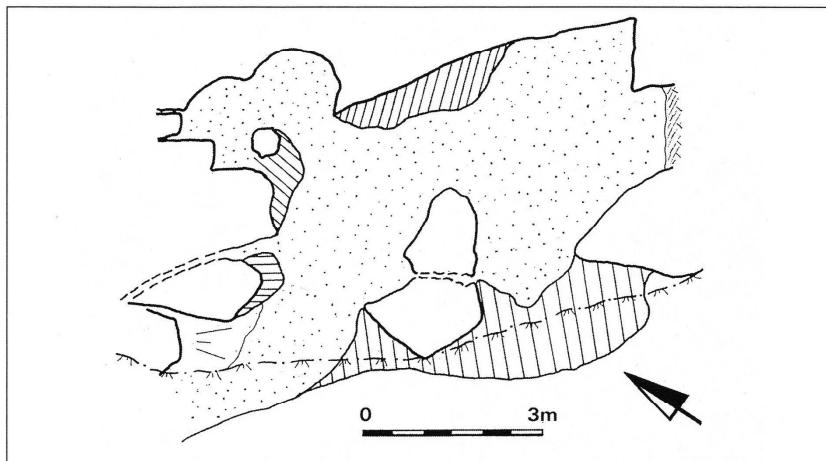
Obr. 3. Racák - sonda 2/95. Profil v vynesením veškerých nálezů (drobnější číslice),
dole řez skalním dnem

Obr. 4. Racák - plán sondy
2/95 s odkrytým členitým
skalním dnem a prostorovým
rozložením nálezů. Kóty (x)
udávají hloubku skalního dna
od povrchu. 1-2, 12-15 a 17
archeozoologický materiál;
3, 6-10 fragmenty keramických
nádob; 5, 16 dřevo; 11 shluk
uhliků; 18 shluk valounků
křemene

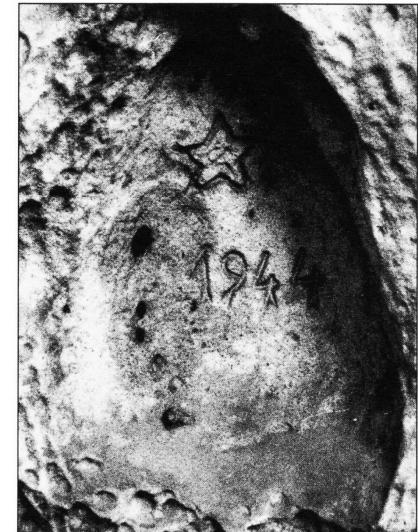
Obr. 5. Racák – dřevěné předměty ze sondy 2/95 (nálezy č. 5 a 16). Kresba V. Peša

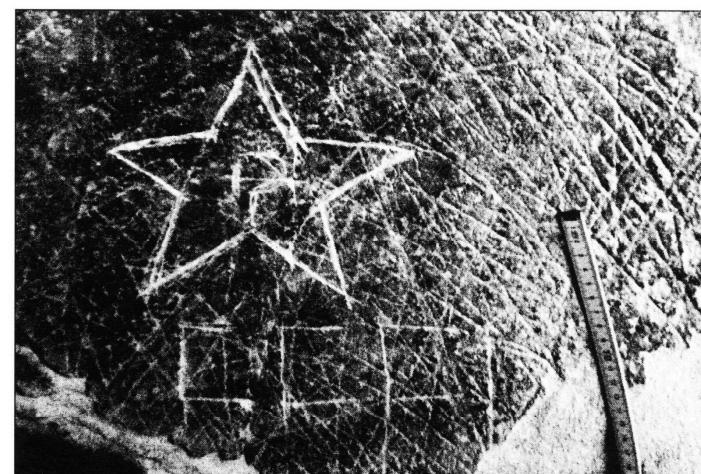
Obr. 6. Půdorysný plán Dolní Kohoutové jeskyně. Zaměřili Ouhrabka – Dolenská – Koberová, Správa Bozkovských dolomitových jeskyní 1994

Obr. 7. Rok 1945 – 21letý partyzán Josef Pánek ml. ve štábě u Zásadce-Bunclavi před domem Janečkových (č. p. 16). Snímek z rodinného alba p. Vladimíra Pánka z Mnichova Hradiště

Obr. 8. Památka na pohnuté události 2. světové války – rytina v mělké skalní kapse nad jeskyní Jižní Lizořka v Slivové rokli u Mužského. Foto H. Rysová, 1997

Obr. 9. Jeskyně Pod Racákem – rytina sovětské hvězdy s nápisem „CCCP“. Foto T. Slavík, 2005